

Концепт «священик» у свідомості української молоді: психолінгвістичний аналіз

Н. С. Коструба

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Corresponding author. E-mail: natalia.kostruba@eenu.edu.ua

Paper received 02.05.20; Accepted for publication 21.05.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-229VIII93-13>

Анотація. Статтю присвячено психолінгвістичному аналізу вербальної репрезентації концепту «священик» шляхом вільного асоціативного експерименту. У результаті було отримано всього 274 реакції, найчастотніші з них: церква, батюшка, ряса, людина та кадило. Опрацювання асоціацій за тематичним критерієм дало змогу виділити шість різних груп: рід занять, зовнішні атрибути, люди, релігійна термінологія, внутрішній світ, ресурси. Найчисельнішими виявлено тематичні групи - рід занять та зовнішні атрибути, найменш чисельними - внутрішній світ та ресурси.

Ключові слова: релігійний дискурс, концепт, вільний асоціативний експеримент, священик.

Вступ. У зв'язку із стресовими умовами життя через економічну кризу та всесвітню пандемію люди все частіше звертаються до релігії. Люди прагнуть духовної підтримки, яку зазвичай надають священики. За даними Державного департаменту у справах національностей та релігій станом на 01.01.2019 р. в Україні зареєстровано 32619 священиків, з них 14935 – православні священики. Таким чином, поширеність священнослужіння як виду професійної діяльності зумовлює актуальність психологічних та психолінгвістичних досліджень у цьому напрямку.

Короткий огляд публікацій по темі. Діяльність священнослужителя передбачає посередництво між Богом і людьми, тобто це постійна робота з людьми і безпосереднє спілкування з ними. Звичайно під час професійної підготовки та подальшого професійного становлення священнослужитель багато працює з Біблією та іншими священними текстами, проте вони виступають швидше засобом діяльності. Зазвичай провідною метою пастирського служіння вважають духовний розвиток суспільства, наближення людей до Бога для спасіння їхніх душ. Таке визначення є загальним і може підійти священнослужителям усіх релігійних напрямків: ксьондзи, пастори, сектантські пресвітери, або «старші брати», магометанські мулли і язичницькі жерці. Священики – це посередники між Богом і людьми, які примирюють і поєднують їх через релігію (від лат. religio — зв'язок) [5].

Тлумачний словник української мови визначає поняття священик як служитель культу православної церкви, за саном середній між дияконом і єпископом, а також особа, що має цей сан; служитель культу, який відправляє церковну службу; ієрей. Закордонні вчені підсумовують, що священик повинен бути слугою всіх людей, які потребують допомоги, віддати себе за них і служити їм через своє священство. У своєму священстві священик виконує місію Ісуса, продовжуючи її в Церкві, серед віруючих [2].

Про складність і великий тягар соціального тиску на професію священика свідчать результати вивчення досвіду римо-католицького духовенства, яке відмовляється від священства. В цілому, дослідження виявило, що священики відчували потреби та прагнення, що суперечать їхній соціальній ролі та очікуванням суспільства [9]. Детальне дослідження впливу різноманітних факторів (демографічних, соціальних, психологічних, релігійних) на прийняття священних обов'язків та на загальне психологічне здоров'я і благополуччя здійснив Y. Sunardi. Так, автор виявив, що підвищена прихильність до

священнослужіння пов'язується із високим рівнем психологічного та релігійного благополуччя [10, с. 186].

Професія священика різноманітна і вимоглива. Вони є учасниками усього колообігу життєвих подій від народження до смерті. Це говорить про необхідність оптимального балансу між потребами, пов'язаними з роботою, та наявними ресурсами роботи [7]. Науковці також досліджують «духовну сухість» священиків як наслідок їхньої інтенсивної включеності у працю та професійного вигорання [3].

Проте, якщо священик зріла людина з розвинутою духовністю, то він може стати екзистенційно цілющим «інструментом». Він може бути духовним цілителем, який повинен бути інтегрований у команду догляду за здоров'ям пацієнтів як професіонал душпастирства, який вміє спілкуватися з іншими учасниками команди про його професійний підхід [1]. Про значну роль священиків у покращенні здоров'я пацієнтів медичних закладів існує багато досліджень [4].

A. Crome вивчає тезу про «нову видимість релігії» через тематичне дослідження останніх років зображення священиків та служителів у британському телебаченні. Він підсумовує, що духовенство відіграє важливу соціальну роль у залученні до богословських тем людей у внутрішньоміських парафіях [6]. У дослідженнях багато уваги приділяється ролі священиків як культурних посередників та трансляторів соціальних вимог у відповідності з виконанням їх священницьких обов'язків [8].

Загалом, можна виділити декілька напрямків психологічного дослідження професії священика серед яких: вивчення особливостей діяльності і становлення у професії [5; 9], дослідження ролі священиків для культури і моралі суспільства [6; 8], духовність і психологічне благополуччя священиків [3; 10] та роль душпастирської опіки при лікуванні пацієнтів медичних закладів [1; 4]. Проте, професія священика з точки зору розуміння самого концепту у психології та лінгвістиці вивчена не достатньо.

Мета нашого дослідження – психолінгвістичний аналіз вербальних репрезентацій концепту «священик» у свідомості української молоді.

Матеріали та методи. Для реалізації мети дослідження було використано вільний асоціативний експеримент, як інструмент вимірювання несвідомих компонентів семантичного простору. Асоціативний експеримент дає можливість відслідкувати культурні стереотипи народу та виявити зміст концепту в когнітивній свідомості

носіїв мови. Методика проведення асоціативного експерименту передбачає пред'явлення списку стимульних слів, а завдання респондентів відповідати першим словом, яке приходить на думку. Асоціативна реакція повинна надаватись швидко, без довгих роздумів. У вільному асоціативному експерименті досліджуваним не ставляться ніякі обмеження на словесні реакції.

Вибірку склали 246 студентів віком 17-20 років із Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, серед яких 102 – студенти-біологи; 96 – студенти-психологи; 48 – студенти-видавці. Досліджувані отримали анкету з десятьма словами-стимулами, що пов'язані з релігійним дискурсом (священнослужитель, священник, богослов, церква, релігія, проповідь, молитва, таїнства, віра, гріх). У цій статті ми аналізуємо виключно асоціації на «священик». На заповнення анкети студентам надавалось не більше 5 хвилин. Відмов не було. Проведення експерименту дало можливість отримати всього 274 реакцій на слово-стимул «священик», серед яких 134 різних асоціацій. Кількість отриманих асоціацій перевищує кількість досліджуваних, оскільки вільний асоціативний експеримент передбачає відсутність обмежень щодо словесних реакцій. Так, кілька досліджуваних подали по декілька реакцій-асоціацій.

Результати та їх обговорення. Здійснений аналіз отриманих асоціацій дозволив виявити найчастотніші реакції на «священик», серед яких «церква», «батюшка», «ряса», «людина» та «кадило». Повний перелік отриманих асоціацій та їхня тематична приналежність відображена у таблиці 1.

Опрацювання асоціацій на «священик» здійснено за граматичним критерієм. Кожну отриману асоціацію ми відносили до однієї із груп – синтагматичної чи парадигматичної. Було виявлено, що 48 слів-асоціацій є

синтагматичними реакціями, серед яких «той, хто править службу Богу», «проповідує молитви», «вірний Богові», «праведний» «чиста людина» тощо. Синтагматичні асоціації становлять 17,5 %. Серед синтагматичних реакцій студентів часто зустрічаються прикметники (наприклад, «скромний», «святий», «пухкий») та дієслова («сповідає», «причащає», «проводить службу»). Більшість отриманих асоціацій виявилися парадигматичними реакціями, тобто відповіді тієї самої частини мови, що й слово-стимул «священик». У відсотковому співвідношенні парадигматичні реакції складають 82,5 %. Переважання парадигматичних граматичних асоціацій свідчить про комплексну та аналітичну когнітивну діяльність досліджуваних.

Аналіз отриманих асоціацій на «священик» ми здійснили за логічним критерієм. Ми розглядали до якого типу реакцій можна віднести кожне з отриманих слів – периферійної чи центральної. Периферійні логічні асоціації представлені великою реакцій (усього 132), серед яких: «красномовство», «фокусник», «головний», «пастух», «правда», «тиша», «дядько», «Василь», «вода» тощо. Периферійні логічні реакції становлять 48,2 % від усіх отриманих асоціацій і окреслюють індивідуальний досвід респондентів, є нетиповими. Так, 51,8 % отриманих асоціацій виражають прямий зв'язок слова-стимула та асоціації, тобто є центральними логічними реакціями («батюшка», «отець», «служитель», «храм» тощо). Переважання центральних реакцій на слово «гріх» свідчить про послідовне логічне мислення опитаних студентів та високий рівень володіння мовою.

Класифікацію виконано також згідно з тематичним критерієм. Це дозволило виокремити шість тематичних груп: рід занять, зовнішні атрибути, люди, релігійна термінологія, внутрішній світ, ресурси.

Таблиця 1. Тематичні групи асоціацій концепту «священик» (274 реакції)

№	Категорії	Асоціації, №
1	Рід занять	Батюшка 19, отець 7, монах 6, Священнослужитель 6, піп 6, Богослужитель 3, проповідник 2, Слуга Божий 2, спів 2, Посланник Бога 2, Служитель 2, Служитель Богу 2, Священик 2, Владика, Проповідник в церкві, Речетатив, Служба в церкві, Сповідє, Причащає, Прислужники, Монашка, Мафія, Працівник церкви, Той, хто править службу Богу, Проповідує молитви, Покровитель, Посередник між людиною та Богом, Наставник Божий, Той, хто доносить людям священні знання, Проводить службу, Відпущення гріхів, Покаяння, править службу, Духівник, Освячує, Молитва вголос, Читає молитви, Фокусник, Пастор, служба, Робота, Посада, Богослов, Інформатор, Проповідувач, Моряк, Красномовство, Здійснює Богослужіння, Посередник, Пастух, Проповідує слово Боже, Наставник, служник, настоятель, Духовний отець, головний.
2	Зовнішні атрибути	Церква 34, Ряса 12, Кадило 9, Борода 4, хрест 4, Пухкий, Великий живіт, Риза, Плаття (паранжа), Золотий хрест, Церковні свічки, Собор, Престол, Храм, Монастир, Біблія, Ікона, Білий комірець, Товстий чоловік в рясі, Велика щетина.
3	Люди	Людина 10, Свята людина 3, Святий чоловік 2, чоловік 2, Дядько 2, Роман, Василь, Крута людина, Людина в масці, Віруюча людина, Кожна людина. Згідно з Біблією, кожен віруючий священник перед Богом, Хороша чи погана людина, Людина, яка керує церквою і службою у ній, Людина, яка доносить людям слово Боже, Людина, яка служить Богу, Отець Сергій, Особа, яка має одну точку зору, Чиста людина, Людина від Бога, Людина, яка служить в церкві, Людина, що допомагає людям у вірі, Віктор, Отець Василь, Людина послана Богом.
4	Релігійна термінологія	Сповідь 5, Бог 3, молитва 3, хрещення 2, Проповідь, Гріх, Зв'язок з Богом, Божий раб, Релігія, Заповід Божий, Ангел, Чорт, Вірний Богові, Син Божий, Небо, ритуал.
5	Внутрішній світ	Віра 5, Добро 3, Праведний 2, правда 2, Високомірність, Скромний, Лихослів, Святий, Приклад.
6	Ресурси	Гроші 5, Вода, Багато грошей, Добре слово, Тиша, Власть, Врата, Біржа праці.

Найчисельнішою тематичною категорією виявлено групу «рід занять», яка вмістила 37,2% усіх отриманих асоціацій. Найчастотнішими реакціями у цій групі: «батюшка», «отець», «монах», «священнослужитель», «піп». Загалом студенти у межах цієї групи найчастіше використовують розмовні синоніми до слова-стимулу. Також ця

тематична категорія демонструє бачення студентів професії священника як набору певних функцій «проповідник», «сповідає», «причащає», «Відпущення гріхів». Також деякі студенти відразу окреслюють ставлення до священника як до посади чи роботи («настоятель», «головний», «робота», «богослов») або як до духовного

наставника («духівник», «наставник» тощо). Проте, декілька досліджуваних продемонстрували певну неповагу до священників порівнявши їх із «фокусниками», «мафією», «інформаторами» тощо. Це може бути пов'язано із наявністю в Україні російської церкви, яка відкрито пропагує антиукраїнські цінності та настрої. Загалом, усі слова тематичної категорії «рід занять» демонструють розуміння професії священника як складної, з багатьма функціями, що передбачає посередництво між Богом та людьми.

Друга тематична категорія «зовнішні атрибути» вмістила 28,8% усіх асоціацій на «священник». Представлена ця група такими реакціями як: «церква», «ряса», «кадило», «борода», «хрест». Ця тематична категорія наповнена асоціаціями, які відображають бачення священника через його зовнішній вигляд та місця де він служить. Студенти часто асоціюють досліджуваний концепт із місцем служіння («церква», «храм», «собор», «монастир») та предметами, які найчастіше використовуються у ньому («кадило», «Біблія», «ікона», «церковні свічки», «хрест»). Молоді люди акцентують увагу на тому, як зазвичай виглядає священник («ряса», «борода», «великий живіт», «риза» «плаття (паранжа)» тощо).

Наступна тематична категорія демонструє бачення студентів священника як людини, яка служить Богу. 13,9% опитаних описують концепт «священник» через асоціації «людина», «свята людина», «святий чоловік», «чоловік». Студенти розглядають священника як людину особливу («крута людина», «чиста людина», «віруюча людина»), яка служить Богу і людям («людина, яка керує церквою і службою у ній», «людина, що допомагає людям у вірі»). Декілька опитаних професію священника бачать через конкретні імена та відомих їм представників, що відображається у асоціаціях «Отець Василь», «Віктор», «отець Сергій».

Тематична група «релігійна термінологія» відображає 9,1% усіх отриманих асоціацій, серед яких найчастотнішими є: «сповідь», «Бог», «молитва», «хрещення». Ця категорія демонструє бачення студентів священника через релігійний світогляд та обрядовість («ангел», «чорт», «релігія», «ритуал»).

Наступна тематична категорія демонструє духовний бік священства (6,6%). Найчастіше у цій групі повторюються реакції «віра», «добро», «праведний», «правда». Студенти розглядають священника як скромний приклад

праведного життя. Ця категорія містить також негативне ставлення до священника, що продемонстрована у реакціях «високомірність» і «лихослів'я».

Найменшчисельна тематична група «ресурси», яка відображає бачення священника як роботи для заробітку грошей (4,4%). До цієї тематичної категорії потрапили такі асоціації як «гроші», «багато грошей», «влада». Загалом, студенти вважають професію священника прибутковою. До цієї групи ми віднесли також асоціації «добре слово» та «тиша» як ресурси духовного зростання, які може надати священник у межах виконання своєї діяльності.

Висновки. Психолінгвістичний аналіз вербальної репрезентації концепту «священник» шляхом вільного асоціативного експерименту дозволив виявити, що в когнітивній картині світу молодих людей цей концепт відображається як церква, батюшка, ряса, людина та кадило. Тобто, найчастіше концепт священник студенти визначають як людину у рясі та з кадилом, яка служить у церкві. Молодь часто асоціює цю професію із зовнішніми проявами служіння і не часто згадує Бога. У отриманому асоціативному матеріалі переважають парадигматичні граматичні та центральні логічні реакції. Проте, виявлено і багато периферійних логічних реакцій, які стосуються священника, описують його її, але не визначають. Цей факт демонструє, що молоді складно трактувати професію священника як поняття і вони часто описують її на перцептивному, а не змістовному рівнях.

Тематичний аналіз отриманих асоціацій дав можливість виявити домінування реакцій, що пов'язані з родом занять та зовнішніми атрибутами. Крім того, асоціації досліджуваних стосувалися релігійної термінології та людей з особливими функціями. Найменш чисельними серед отриманих асоціацій виявилися тематичні групи внутрішній світ та ресурси. Студенти розглядають професію священника через призму конкретних функцій і зовнішніх проявів діяльності та її представників, або розглядають її вужче – через призму служіння. Рідше студенти пов'язують священника з Богом чи духовною підтримкою. Більшість студентів оцінюють діяльність священника як позитивне явище. Проте, знайшлися студенти, які пов'язують її із мафією, грошима і занедбаним зовнішнім виглядом.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в подальшому психолінгвістичному аналізі релігійного дискурсу та його концептів «віра», «таїнство» тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Avgoustidis A. My area or your area? assumptions about pastoral care, spirituality and mental health // *Scottish Journal of Healthcare Chaplaincy*, 2008, Vol.11., Is. 2., P. 31-38. DOI: <https://doi.org/10.1558/hsc.v11i2.31>
2. Baniak J. The Image of the Priest in the Awareness of Polish Youth: A Sociological Study. LIT Verlag Münster, 2013. 168 p.
3. Büssing, A.; Frick, E.; Jacobs, C.; Baumann, K. Spiritual Dryness in Non-Ordained Catholic Pastoral Workers // *Religions*, 2016, 7, 141. <https://doi.org/10.3390/rel7120141>
4. Carey L. B., Cohen J. Chaplain-Physician Consultancy: When Chaplains and Doctors Meet in the Clinical Context // *Journal of Religion and Health*, 2009, Vol. 48(3), P. 353-367. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10943-008-9206-x>
5. Чміль Н. Соціально-психологічні особливості професійного становлення майбутніх священнослужителів на етапі оволодіння знаннями: емпіричний аспект // *Психологічні перспективи*, 2016, 28, С. 293-304. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2016-28-293-304>
6. Crome A. “Wonderful”, “Hot”, “Good” Priests: Clergy on Contemporary British TV and the New Visibility of Religion Thesis // *Religions*, 2020, 11(1), 38. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel11010038>
7. Lau B. Mental health challenges and work engagement: The results from a cross-sectional study of Norwegian priests // *Cogent Psychology*, 2020 7(1), 1726094. DOI: <https://doi.org/10.1080/23311908.2020.1726094>
8. de Melo, H.F. Igreja, intelectuais e o espaço de poder: perfis sociais e modalidades de atuação de sacerdotes na política e na cultura do Maranhão (1950-1980) // *Revista pos ciencias sociais*, 2017, Vol. 14 Is: 28, P. 241-261. DOI: <http://dx.doi.org/10.18764/2236-9473.v14n28p241-262>
9. Pietkiewicz, I.J. Reaching a decision to change vocation: a qualitative study of former priests' experiences // *International journal for educational and vocational guidance*, 2016, Vol.16, Is. 3, P. 379-404. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10775-015-9318-2>
10. Sunardi Y. Predictive Factors for Commitment to the Priestly

Vocation: A Study of Priests and Seminarians: dissertations, Milwaukee, Wisconsin, 2014. 421 p.

REFERENCES

1. Avgoustidis A. My area or your area? assumptions about pastoral care, spirituality and mental health // Scottish Journal of Healthcare Chaplaincy, 2008, Vol.11., Is. 2., P. 31-38. DOI: <https://doi.org/10.1558/hsc.v11i2.31>
2. Baniak J. The Image of the Priest in the Awareness of Polish Youth: A Sociological Study. LIT Verlag Münster, 2013. 168 p.
3. Büssing, A.; Frick, E.; Jacobs, C.; Baumann, K. Spiritual Dryness in Non-Ordained Catholic Pastoral Workers // Religions, 2016, 7, 141. <https://doi.org/10.3390/rel7120141>
4. Carey L. B., Cohen J. Chaplain-Physician Consultancy: When Chaplains and Doctors Meet in the Clinical Context // Journal of Religion and Health, 2009, Vol. 48(3), P. 353-367. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10943-008-9206-x>
5. Chmil N. Social and Psychological Peculiarities of Professional Formation of Future Clerics (Knowledge Mastering Stage): Empirical Aspect // Psychological Prospects Journal, 2016, (28), P. 293-304. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2016-28-293-304>
6. Crome A. "Wonderful", "Hot", "Good" Priests: Clergy on Contemporary British TV and the New Visibility of Religion Thesis // Religions, 2020, 11(1), 38. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel11010038>
7. Lau B. Mental health challenges and work engagement: The results from a cross-sectional study of Norwegian priests // Cogent Psychology, 2020 7(1), 1726094. DOI: <https://doi.org/10.1080/23311908.2020.1726094>
8. de Melo, H.F. Church, intellectual and the space of power: social profiles and modalities for the performance of priests in the politics and culture of maranhao (1950-1980) // Revista pos ciencias sociais, 2017, Vol. 14 Is: 28, P. 241-261. DOI: <http://dx.doi.org/10.18764/2236-9473.v14n28p241-262>
9. Pietkiewicz, I.J. Reaching a decision to change vocation: a qualitative study of former priests' experiences // International journal for educational and vocational guidance, 2016, Vol.16, Is. 3, P. 379-404. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10775-015-9318-2>
10. Sunardi Y. Predictive Factors for Commitment to the Priestly Vocation: A Study of Priests and Seminarians: dissertations, Milwaukee, Wisconsin, 2014. 421 p.

The concept "priest" in the consciousness of Ukrainian young people: psycholinguistic analysis

N. S. Kostruba

The aim of this research is to analyze verbal representation of the concept "priest". Free word association test (WAT) has been used for psycholinguistic analysis. As a result of the free WAT, 274 responses to the stimulus word "priest" were. Among the most frequent responses were "church", "papa", "cassock", "man" and "censer". Six different thematic groups have been identified: occupation, external attributes, people, religious terminology, inner world, resources. The most numerous thematic groups are occupation and external attributes. The least numerous thematic groups are inner world and resources.

Keywords: religious discourse, concept, free association test, priest.